ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Сергєєвої Діани Борисівни на дисертацію **Чупрікової Ірини Леонідівни на тему: "Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу",** поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми. У теорії доказового права допустимість доказів є основоположною категорією, оскільки вона визначає можливість на підставі доказів приймати законне й обґрунтоване рішення усіма уповноваженими суб'єктами кримінального провадження і перш за все, судом. Саме в основі судово-слідчих помилок є недопустимі докази.

Слід зазначити, що у КПК 1960 року, як слушно зазначає здобувачка, містилось лише посилання на допустимість доказів без чіткого закріплення їх джерел (ст. 65). У КПК України 2012 року вперше визначено допустимість доказів як властивість, закріплено обставини, що на неї впливають, дано розгорнуту характеристику процедури визнання доказів недопустимими та чітко перераховано джерела доказів (показання, речові докази, висновки експерта та документи) (ст. 86). Однак, до цього часу, допустимість доказів як інститут кримінального-процесуального права ще не був предметом окремого дослідження у вітчизняній науці. Водночас, протягом дії КПК України понад трьох років вже стає очевидною необхідність удосконалення його норм щодо допустимості доказів, зокрема, щодо забезпечення прав сторони захисту по збиранню доказів, можливості давати показання з чужих слів малолітніми особами, запровадження поліграфологічного дослідження як різновиду експертизи тощо. Крім того, у правозастосовній практиці накопичилося чимало питань відносно застосування норм КПК України щодо допустимості доказів, які потребують вирішення на законодавчому рівні.

Окремі аспекти проблем допустимості доказів відповідно до КПК Укрїани 2012 року досліджуються у наукових працях вітчизняних науковців: В.В. Вапнярчука, В.П. Гмирка, Т.В. Лукашкіної, М.А. Погорецького, М.М. Стоянова, та ін., проте у вітчизняній науці кримінального процесуального

права до цього часу ще не було здійснено окремого комплексного дослідження допустимості доказів за КПК України 2012 року.

Таким чином, наявність значної кількості законодавчих новел у регламентації допустимості доказів, запроваджених КПК України 2012 року, відсутність спеціальних досліджень у цій сфері, необхідність удосконалення кримінально-процесуального законодавства у частині допустимості доказів та практики його застосування обумовлюють актуальність теми дисертаційного дослідження І. Л. Чупрікової.

Про актуальність теми дисертації І. Л. Чупрікової свідчить також її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана у межах плану наукових досліджень кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Удосконалення сучасного кримінально-процесуального законодавства та забезпечення його ефективності в умовах правової реформи» на 2011–2015 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) на 2011–2015 рр. Теоретичні та практичні аспекти дисертації досліджувалися також в межах виконання кафедрою кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» науково-дослідної теми «Комплексне дослідження доказової діяльності суду (судді) в кримінальному процесі України» з січня 2012 року по грудень 2013 року.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, у своїй більшості є обґрунтованими та переконливими. При їх обґрунтуванні використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з філософії, логіки, теорії держави і права, кримінального-процесуального права, криміналістики, кримінальне процесуальне законодавство й інші правові акти, перелік яких складає 188 найменувань.

При цьому слід зазначити, що наукові джерела використані здобувачем переважно критично – з глибоким аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного підходу до тих чи інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів, що свідчить про зрілість дослідника та його високу загально наукову культуру.

Репрезентативним є емпіричний матеріал дослідження, що складають рішення Європейського суду з прав людини; рішення Конституційного Суду України; узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших судів; матеріали кримінальних проваджень; судові рішення, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; результати анкетування слідчих, керівників органів досудового розслідування, співробітників органів прокуратури (2014 р.) – усього 73 особи. Репрезентативність цього емпіричного матеріалу вплинула на обґрунтованість та достовірність наукових положень, рекомендацій та висновків проведеного І. Л. Чупріковою дослідження.

Вміле використання широкого спектру методів наукового пошуку також позитивно також вплинули на ступінь обґрунтованості сформульованих дисертантом наукових положень, висновків і рекомендацій.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Комплексне опрацювання та системний аналіз наукових джерел і процесуальних норм в їх генезисному та порівняльно-правовому аспектах, а також матеріалів практики, дало можливість І. Л. Чупріковій сформулювати власні наукові положення висновки та рекомендації, що відзначаються достовірністю.

До найбільш вагомих наукових положень, що характеризуються новизною або її елементами, слід віднести такі:

вперше:

– визначено доцільність нормативного визначення кола осіб, які можуть давати показання з чужих слів, зокрема, запропоновано встановити обмеження можливості дачі показань з чужих слів для малолітніх осіб та осіб похилого

віку, які через свої психологічні та фізіологічні особливості не можуть повною мірою давати оцінку почутому та побаченому;

– запропоновано удосконалити процедуру повідомлення особі, щодо якої проводились негласні слідчі (розшукові) дії, про проведення таких дій. Зокрема, пропонується частину першу ст. 253 КПК викласти в наступній редакції: «Особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних (слідчих) розшукових дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути особисто письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження. Факт повідомлення повинен бути засвідчений підписом особи, яку повідомляють»;

– обґрунтовано необхідність закріплення в КПК норми про те, що заміна прокурора не впливає на допустимість доказів, зібраних під його процесуальним керівництвом, якщо вони відповідають усім критеріям допустимості. Запропоновано доповнити ст. 37 КПК частиною четвертою наступного змісту: «Заміна прокурора, передбачена частинами першою та другою цієї статті, не впливає на допустимість доказів, зібраних під процесуальним керівництвом прокурора (групи прокурорів), призначеного відповідно до частини першої цієї статті»;

– запропоновано для визначення дослідження на детекторі брехні використовувати термін «поліграфологічне дослідження» замість терміну «поліграфічне дослідження», оскільки останнє має двояке значення і більше підходить для промислової сфери, ніж для науки;

– виділено критерії, що визначатимуть допустимість результатів, отриманих на основі поліграфологічного дослідження (якщо його буде визнано різновидом судової експертизи), а саме: дотримання прав і свобод особи при дослідженні; попередній медичний огляд піддослідного (з метою виключення можливості прийому медикаментів, які можуть вплинути на результат дослідження); добровільна згода особи, яку тестують. Аргументовано, що результати тестування на поліграфі можуть бути використані лише у сукупності з іншими доказами;

– обґрунтовано доцільність доповнення частини третьої ст. 93 КПК положенням про те, що фактичні дані, зібрані стороною захисту, набувають процесуального статусу доказів лише за умови перевірки, оцінки і фіксації їх уповноваженими суб'єктами (слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд);

удосконалено:

– поняття допустимості доказів з урахуванням визначених у доктрині кримінального процесуального права критеріїв допустимості доказів: «Допустимість – це властивість доказів, яка забезпечує правомірність їх використання для досягнення завдань кримінального судочинства і визначається чинним кримінально-процесуальним законодавством, належним (уповноваженим) суб'єктом збирання, законним способом отримання та формально визначеною формою фіксації»;

– підхід до визначення достовірності та недостовірності доказів, який полягає в тому, що достовірність як властивість має суб'єктивний характер, оскільки визначається уповноваженим суб'єктом в процесі збирання і перевірки доказів та може варіюватися. Один і той самий доказ може бути достовірним для підтвердження одного факту та недостовірним для іншого. Отже, крім як в теорії, така властивість не потребує окремого виділення;

– обґрунтування можливості проведення поліграфологічного дослідження як різновиду судової експертизи, з урахуванням зарубіжного досвіду із зазначенням спільних рис такої експертизи та поліграфологічного дослідження (необхідність спеціальних знань для особи, яка їх проводить, проведення обох досліджень в спеціально обладнаних приміщеннях та ін.);

дістало подальшого розвитку:

– характеристика суб'єктів кримінального процесу з точки зору їх процесуальної право- та дієздатності в рамках доказування, властивостей, які визначають суб'єкта як належного з точки зору критеріїв допустимості;

– підходи до визначення проблемних питань, які впливають на допустимість кожної категорії доказів (специфіка суб'єкта, особливості кожного джерела доказів, вимоги, які мають бути дотримані при закріпленні результатів);

– пропозиції про закріплення в КПК специфіки допустимості інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, поліграфологічного дослідження і застосування гіпнозу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* — для подальшого вивчення проблеми допустимості доказів та її критеріїв (Акт впровадження у науково-дослідний процес юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка);

– *правотворчій діяльності* — для удосконалення кримінально-процесуального законодавства України у частині допустимості доказів;

– *правозастосовчій діяльності* — для правильного застосування кримінально-процесуального законодавства у частині допустимості доказів;

– *навчальному процесі* — при викладанні нормативного курсу «Кримінальний процес України», спеціальних курсів «Судовий контроль у кримінальному судочинстві» та «Прийняття кримінально-процесуальних рішень», підготовці підручників, навчальних та методичних посібників із зазначених дисциплін (Акт впровадження в навчальну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 16 вересня 2015 року).

Достатньою є **апробація результатів дослідження**. Основні положення дисертації відображено у 15 публікаціях, у тому числі 6 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статті у зарубіжному періодичному виданні та 9 тезах доповідей на науково-практичних конференціях та засіданнях круглих столів.

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Науково обґрунтованою є архітектоніка дисертаційної роботи, яка дозволила автору в основному повно та всебічно розкрити предмет дослідження. Структура дисертації логічно витікає з поставлених задач, об'єкта та предмета дослідження й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики.

Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (188 найменувань), 4 додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 191 сторінку, з них основний зміст – 164 сторінки, додатки – 9 сторінок.

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мета і задачі, об'єкт і предмет, методи дослідження, висвітлюються наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, апробація результатів дослідження, зазначається про публікації та структуру дисертації.

Перший розділ «Загальна характеристика доказів та їх властивостей» складається з двох підрозділів, в яких проаналізовано сучасний стан дослідження обраної теми, практику Європейського Суду з прав людини та судів України щодо допустимості доказів та процедури визнання їх недопустимими.

Детально розглядаються властивості доказів, закріплені в КПК України (належність, допустимість), а також сформульовані в доктрині кримінального процесу (достатність, достовірність, недостовірність). Звертається увага на наявність суб'єктивізму з боку суб'єктів кримінального процесу (слідчого, прокурора, слідчого судді, суду), яким законом надано право оцінки доказів з точки зору їх належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів - з точки зору достатності.

У підрозділі досліджуються теорії «плодів отруйного дерева», «чаю і чорнил», «асиметрії правил допустимості доказів», обґрунтовується, що для національної юридичної практики вони мають значення лише на доктринальному рівні.

Встановлено, що у разі надходження скарги про визнання доказів недопустимими або неправомірне визнання їх недопустимими національним судом. Європейський суд з прав людини передусім звертає увагу на дотримання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та внутрішньодержавного законодавства при їх збиранні та перевірці, а не на порушення окремих критеріїв допустимості.

Другий розділ «Умови, які забезпечують допустимість доказів» складається з трьох підрозділів, присвячених дослідженню критеріїв

допустимості доказів: належного суб'єкта збирання, надходження з належного джерела та встановленого в КПК порядку отримання та фіксації.

На основі аналізу ст. 37 КПК України, що регулює порядок заміни прокурора, зроблено висновок, що дана норма не впливає на допустимість раніше зібраних у відповідному провадженні доказів, якщо дотримано всі інші критерії допустимості.

Встановлено, що в певних випадках (ст.ст. 519-520 КПК України) повноваження на вчинення процесуальних дій, які дають можливість отримати докази, виникають у керівника дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, капітанів повітряних, морських чи річкових суден України за її межами, якщо вони перебувають під прапором України або оснащені розпізнавальним знаком України і приписані до порту, розташованого на території України, що в свою чергу також робить їх належними суб'єктами збирання доказів у конкретних, визначених законом випадках.

Обгрунтовано, що повноваження суду в рамках збирання доказів визначаються його можливістю за власною ініціативою залучати експерта в судовому розгляді та давати судові доручення на проведення процесуальних дій, а слідчого судді – його повноваженнями з надання дозволів на вчинення окремих слідчих (розшукових) дій, на які необхідний дозвіл уповноваженої особи (в даному випадку – ухвала) слідчого судді.

Доведено, що при використанні показань як джерел доказів, суд повинен також досліджувати протоколи допитів, які були проведені на досудовому розслідуванні, оскільки вони стали основою для побудови обвинувачення. А якщо показання, дані на досудовому розслідуванні і під час судового розгляду, відрізняються, суд повинен з'ясувати причини таких розбіжностей, оскільки ними можуть бути неправомірні дії з боку правоохоронних органів, що може потягнути за собою визнання таких показань недопустимими.

Зроблено висновок про те, що малолітні та неповнолітні особи можуть давати показання з чужих слів, так як КПК України не встановлює відповідної заборони, що викликає заперечення, оскільки, по-перше, на них можуть

здійснювати вплив як законні представники, педагоги, так і безпосередньо особа, яка надає первинні показання. По-друге, дана категорія осіб ще не пройшла всіх етапів соціальної формації, та її світосприйняття може бути спотворене як власними уявленнями, так і зовнішніми страхами або іншими факторами.

Третій розділ «Дискусійні питання допустимості деяких категорій доказів» складається з трьох підрозділів, в яких досліджуються найбільш проблемні аспекти, пов'язані зі збиранням доказів: розмежування «законного обмеження» і «порушення» прав людини в кримінальному судочинстві; застосування нестандартних способів отримання відомостей (поліграф, гіпноз), які можуть бути використані як докази; специфіка проведення негласних слідчих (розшукових) дій, яка може вплинути на допустимість отриманих результатів.

Аналіз змісту дисертації дає підстави для висновку, що вона має комплексний, системний характер і відзначається відповідним рівнем наукових узагальнень. Основні положення, висновки і пропозиції (рекомендації), сформульовані у дисертації, ідентично викладені в авторефераті. Вони переважно знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях з теми дисертації і також відображають актуальність обраної теми дослідження, належний ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, та є вагомим внеском дисертантки у розвиток кримінально-процесуальної, криміналістичної науки, а також цінним порадником для правників у сфері кримінального процесу, криміналістики, прокурорського нагляду та судового контролю.

Повнота викладу І. Л. Чупріковою основних результатів дослідження у дисертації, авторефераті та публікаціях, дисертаційна робота за змістом та формою відповідають вимогам МОН України. Автореферат відповідає положенням та змісту дисертації.

Результати аналізу дисертаційного дослідження І. Л. Чупрікової дають підстави для висновку, що мета та задачі дослідження сформульовані чітко та послідовно, що дозволило авторові достатньо повно розкрити основний зміст

теми та висвітлити найбільш актуальні її проблеми та зробити наукові висновки, що мають теоретичне й практичне значення.

Разом із тим, вищевикладені положення здебільшого мають дискусійний характер. Вони є висловленням власного бачення офіційним опонентом розкриття предмету дисертаційної роботи та її окремих питань, окремі з яких, очевидно, можуть і не збігатися з позицією дисертанта та його наукового керівника. Проте ці положення у цілому не впливають на високу позитивну оцінку дисертації І. Л. Чупрікової, а свідчать лише про її актуальність, комплексність та багатогранність досліджуваних автором проблем.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

1. Автор присвятила підрозділ 2.1. характеристиці суб'єктів кримінального провадження, які так чи інакше приймають участь у доказуванні, охарактеризувала особливості кожного з них. Здійснюючи дослідження цих суб'єктів, автор розкрила їхні повноваження по доказуванню не лише з точки зору процесуального статусу, а й відповідно до процесуальної право- та дієздатності. Разом з тим, вважаємо що слід було також приділити увагу характеристиці працівників Державного бюро розслідувань як суб'єктів доказування, оскільки Закон України «Про Державне бюро розслідувань», прийнятий 12 листопада 2015 року, наділяє їх правами здійснювати оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування злочинів, віднесених до підслідності Державного бюро розслідувань (п. 4 ст. 6). Крім того, необхідно було б також звернути увагу на специфіку діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України, оскільки вони мають право здійснювати оперативно-розшукові заходи, здійснювати досудове розслідування, витребовувати та отримувати інформацію від інших правоохоронних та державних органів (ст. ст. 16, 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», збираючи таким чином докази в рамках своєї діяльності, і охарактеризувати їх як суб'єктів доказування.

2. На ст. 101-102 автор перелічує доктринальні підходи до визначення специфіки проведення пред'явлення для впізнання, особливостей цієї слідчої

(розшукової) дії, проте власної думки з цього приводу не висловлює, що потребує додаткової аргументації.

3. На с. 93 дисертації автор, аналізуючи допустимість документів як джерел доказів, та розмежування їх від документів-речових доказів, згадує про використання в кримінальному провадженні електронних носіїв інформації, аргументуючи актуальність даного питання розвитком цифрових технологій та удосконаленням електронних носіїв, що, безумовно, відповідає сучасним реаліям. Враховуючи те, що вагомість даних носіїв інформації розглядається автором в аспекті допустимості, вважаємо, що доцільним було б запропонувати урегулювання проблем використання цифрових носіїв в рамках кримінального судочинства.

4. Підрозділ 3.3. автор присвячує досить дискусійній, але актуальній на сьогоднішній день темі – використання поліграфа в рамках здійснення кримінального провадження. Необхідно відзначити зацікавленість автора в даній проблематиці, яка прослідковується з повноти дослідження. В підрозділі розглянуто історію походження поліграфа, принципи його функціонування та практику застосування в тих країнах, де є нормативне регулювання даного методу отримання інформації. Крім того, автор вносить конкретні пропозиції по удосконаленню вітчизняного законодавства в сфері регулювання досліджень за допомогою поліграфа. В той же час, слід звернути увагу на те, що хоча підрозділ 3.3. має назву «Допустимість відомостей, отриманих у результаті застосування поліграфа та гіпнозу», проте автор майже всю увагу приділяє дослідженню можливості використання поліграфа у вітчизняному кримінальному провадженні і присвячує гіпнозу лише декілька сторінок, що не відображає всю проблематику гіпнотичного впливу на особу в рамках кримінального процесу.

5. На с. 112-113 роботи, автор характеризує освідування особи з точки зору допустимості його результатів і, говорячи про місце освідування серед інших слідчих (розшукових) дій, наводить доктринальні підходи до визначення освідування, в яких вчені його розглядають як форму дослідження тіла живої людини; як один із видів огляду; як різновиду судово-медичної експертизи або

як дію, що знаходиться поза рамками кримінально-процесуального законодавства, проте власної думки з цього питання не висловлює, що ставить необхідність додаткових пояснень.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація **Ірини Леонідівни Чупрікової** на тему: **"Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу"**, подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, відповідає вимогам п.п. 9, 11 і 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, зі змінами і доповненнями від 19 серпня 2015 р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського Національного університету
імені Тараса Шевченка **Д. Сергєєва**

Підпис засвідчую
Вчений секретар НДЧ
Караульна Н.В
11.05.201

Київський національний університет імені Тараса Шевченка * Україна * Ідентифікаційний код 02070944